

SMB-foretak i økonomiske problemer

Risiko for økonomisk kriminalitet

Artikkelen tar for seg noen vanlige former for økonomisk kriminalitet knyttet til små- og mellomstore bedrifter i økonomiske krisetider. Den gjennomgår risikoen for typiske lovbrudd som begås når foretaket ikke lenger klarer å betjene sine økonomiske forpliktelser.

Advokat
Erling Grimstad
Advokatfirmaet Erling Grimstad

Siviløkonom
Stian Leikvoll-Oftedal
Advokatfirmaet Erling Grimstad

Artikkelen er først og fremst skrevet med henblikk på hva revisor bør ha høy oppmerksomhet på ved revisjon av små og mellomstore bedrifter.

Risikomomenter som revisor bør være oppmerksom på

SMB-foretak i økonomiske vanskeligheter har noen fellestrekk som revisor bør være spesielt oppmerksom på. Noen av de typiske utfordringene kan ha sammenheng med at omsetningen uteblir, at store kunder av foretaket ikke betaler for utført arbeid eller vareleveranser, eller at kostnadene ikke står i forhold til inntektene.

En ond sirkel

Når foretaket opplever en situasjon der kostnadene ikke lenger står i forhold til inntektene, velger ledelsen kanskje å avvende situasjonen i håp om en mer positiv utvikling. Den positive utviklingen kan vise seg å utebli. Håpet kan være urealistisk og basere seg på en ubegrunnet subjektiv oppfatning, mer enn en realitetsorientering blant personer i ledelsen. Ledelsen venter derfor altfor lenge med å ta nødvendige grep for å holde kostnadene på et nivå som står i forhold til inntektene.

Dersom ledelsen har ventet for lenge, uten å ta nødvendige beslutninger for å

endre driften, kutte kostnader eller skape nytt grunnlag for inntekt, kan det vise seg umulig å redde foretaket som går stadig dypere inn i en økonomisk krise.

Når likviditeten tørker inn

En negativ økonomisk utvikling, kombinert med manglende tilgang på eller fullt opptrukket kassakreditt, der foretaket ikke klarer å skaffe nye lån/kreditter eller frisk kapital, kan skape likviditetsmessige utfordringer som raskt fører til alvorlige betalingsproblemer. Det er denne situasjonen som er utgangspunktet for beskrivelsen av hvilke forhold revisor bør være spesielt oppmerksom på når SMB-foretaket skal revideres.

De menneskelige faktorene

Det kan være flere menneskelige faktorer som fører til at ledelsen ikke tar nødvendige grep, før det er for sent. Mange av disse faktorene er lett å kjenne seg igjen i for mange gründere. Den eller de som startet foretaket, har sannsynligvis lagt mye av sin energi i å starte og utvikle foretaket. Når foretaket kommer i økonomisk uføre, innser de at det ikke lenger er utsikter til å få godtgjort det antallet timer som er lagt ned i foretaket. Det kan derfor være fristende å ta ut verdier der det er mulig, før foretaket eventuelt går konkurs eller avvikles.

Ulovlige uttak?

Uttak av verdier som fører til at foretaket blir insolvent og ikke lenger kan betale sine forpliktelser etter hvert som de forfaller, kan få alvorlige konsekvenser. Uttak som ikke representerer lønn, bonus eller utbytte, kan gi mistanke om underslag fra foretaket, økonomisk utroskap, skatte- og/eller avgiftslovbrudd, brudd på bokførings- eller regnskapsreglene og forbrytelser i gjeldsforhold (konkurskriminalitet). Dette beskrives nærmere nedenfor.

Hvitvasking og bedrageri

Enkelte foretak som opplever situasjoner som beskrevet over, er også sårbare for å bli involvert i ulike former for økonomisk kriminalitet, særlig hvitvasking eller bedrageri (svindel). En form for bedrageri som tilsynelatende kan løse krisen midlertidig, kan være å gi uriktige opplysninger knyttet til skatteFUNN, Innovasjon Norge eller andre støtte- eller subsidieordninger fra det offentlige. Produksjon av uriktige timestimer for prosjekter som eksempelvis skal begrunne støtte gjennom skatteFUNN, representerer normalt liten oppdagelsesrisiko og gir god økonomisk effekt for foretaket, forutsatt at bedrageriet ikke oppdages.

Inntektsmanipulasjon

Å overvurdere (eller «blåse opp») inntektene til foretaket, kan medføre at foretakets økonomiske stilling fremstår bedre enn den i realiteten er. En slik overvurdering kan ofte være av (svært) forbigående art. Dette kan for eksempel gjøres ved å overvurdere verdien av solgte varer eller tjenester – blant annet ved å bokføre en faktura som siden krediteres eller avsettes til tap. Salg kan også registreres med en etterfølgende kreditnota som ikke registreres i regnskapet. Det kan også bokføres inntekter før de faktisk er opp-tjent, ved å manipulere tidspunktet for når transaksjoner fant sted.

Kostnadsmanipulasjon

Enkelte foretak søker å aktivere kostnader som burde være utgiftsført, for å forbedre resultatet. Å overvurdere verdien av aktiva for å redusere avskrivninger eller nedskrivninger, kan feilaktig medføre lavere kostnader. Enkelte vil også forsøke å utsette tap, ved å utsette bokføringen av tap.

Reserver og avsetninger

Gjennom å endre størrelsen på reserver eller avsetninger, kan resultatene påvirkes. Dette kan for eksempel være tilfelle for varelager der ukurante varer bevisst ikke identifiseres, og verdien på varelageret ikke skrives ned til reell verdi. Balansen kan også vise aktiva eller ret-tigheter som ikke har noen virkelig verdi. I balansen kan det også være oppført aktiva som ikke eksisterer. Tilsvarende kan foretak med store økonomiske problemer ønske å redusere avsetninger eller reserver for på den måten å øke det bokførte resultatet. Eksempler på dette kan være å unnlate å foreta eller løse opp tidsavgrensninger av kostnader, forskuddsbetalinger, tapsavsetninger osv.

Transaksjoner

En noe mer avansert metode som benyttes for å manipulere regnskapet er å opprette spesielle strukturer/arrangementer for å flytte gjeld eller tap utenfor det aktuelle foretakets regnskaper. Slike transaksjoner kan gjennomføres

innen et konsern, en gruppering av selskaper eller mellom selskaper med samme eier. Ved å flytte gjeld/tap kan det ta lengre tid før de reelle økonomiske problemene kommer til syne.

Unaturlige selskapsstrukturer eller arrangementer

Vi ser relativt ofte at eiere ønsker å ta ut verdier mens det er mulig. En måte å gjøre det på, er å utstede fakturaer fra seg selv til foretaket, der fakturaene typisk lyder på ulike «konsulent-tjenester» eller andre uspesifiserte og lite konkrete leveranser. Revisor bør derfor ha ekstra oppmerksomhet knyttet til selskapsstrukturer eller arrangementer som ikke synes å ha noen naturlig forklaring i forhold til selskapet drift. Transaksjoner og avtaler mellom nærstående bør vurderes særlig grundig dersom revisor har indikasjon på at foretaket har økonomiske utfordringer.

Mer aggressiv skatteplanlegging

En endring til en mer aggressiv skatteplanlegging, for å redusere det skattemessige resultatet (og dermed betalbar skatt) på kort sikt, er noe som forekommer (forskyvning av skattemessige inntekter frem i tid og fremskyndelse av skattemessige tap). Vi ser også at tilbøyeligheten til å bokføre ikke fradragsberettigede kostnader som fradragsberettiget etc., og «ta sjansen» på at verken revisor eller regnskapsfører oppdager dette.

Endring av regnskapsprinsipper

Små foretak som møter økonomiske utfordringer, kan finne på å endre regnskapsprinsippene som benyttes, og velge regnskapsprinsipper eller estimerer som påvirker resultatet på en mest mulig gunstig måte. Regnskapslovgivningen gir mange valgmuligheter for «små foretak» (jf. regnskapsloven § 1-6).

Lånebetingelser (covenants)

Regnskapsstørrelser som kan påvirke lånebetingelser (covenants) er ofte sær-

lig utsatt for manipulasjon. Brudd på lånevilkår vil som oftest raskt medføre at banken tar aksjon og krever at forholdene blir brakt i orden innen kort tid. Foretak i problemer vil derfor ofte forsøke å skjule brudd på covenants så lenge som mulig. Dersom det allerede er identifisert brudd på (covenants) er det et «rødt flagg», og revisor bør da være særlig oppmerksom på mulig manipulasjon av regnskapene.

Hvitvaskingsrisikoen

Foretak i økonomiske vanskeligheter kan bli fristet til å ta del i transaksjoner og aktiviteter som gir mistanke om hvitvasking. Det kan være krevende å oppdage tilfeller der foretaket tar del i hvitvasking gjennom såkalt «trade based money laundering». I slike hvitvaskingsoperasjoner er formålet å flytte penger mellom bankkontoer, der dette gjennomføres med bakgrunn i fiktive kjøp eller salg av varer eller tjenester.

Foretaket som har betalingsproblemer, kan dessuten bli utnyttet som penge-muldyr knyttet til hvitvaskingsformål. Det kan skje ved at utbytte fra straffbare handlinger overføres via foretakets konto, for deretter å bli utbetalt i en eller flere transaksjoner til et eller flere foretak. Slike transaksjoner har ingen materiell realitet, men utføres for å skjule midlenes opprinnelse eller hvem som råder over utbytte.

Foretak som befinner seg i økonomisk krise, kan på denne måten skape inntrykk av at foretaket gjennomfører reelle økonomiske transaksjoner. Dessuten vil foretaket oppnå en viss økonomisk gevinst i form av en provisjon for sin bistand til hvitvasking. Det er ikke usannsynlig at foretak som tar del i hvitvaskingsoperasjoner kan oppnå en fortjeneste på 10–20 % av det beløpet som foretaket har bistått med å hvitvaske.

Risikoen for å bli misbrukt i svindelsaker

Mindre foretak som opplever økonomisk krise, kan ha høyere risiko for å

delta i eller bli misbrukt til svindel enn andre foretak. Årsaken er at de er mer sårbare for å bli involvert i svindel, både som offer og som medvirkere. Svindel eller bedrageri medfører straffeansvar etter bestemmelser i straffeloven § 372 – 374. Risikoen for å bli involvert i svindel er sannsynlig høyere for foretaket som også lar seg misbruke til hvitvasking som nevnt over.

Skillet mellom innehavers/eiers interesser og selskapsinteressene i aksjeselskapet

Som nevnt over kan det være krevende for enkelte mindre foretak å skille tydelig mellom eierne/gründernes egne personlige økonomiske interesser og selskapsinteressene.

Innehaver og eiers uttak fra foretaket kan lovlig gjøres som lønn, bonus eller utbytte, under forutsetning av at foretaket har midler til det. Andre former for utbetalinger eller uttak kan vise seg å være i strid med foretakets interesser (selskapsinteressene) og derfor rammes av straffelovens bestemmelser om økonomisk utroskap (straffeloven §§ 390 og 391).

Selskapsformen har betydning for bedømmelsen av om handlingen er i strid med selskapets interesse. For aksjeselskap kan eksempelvis eneinnnehavers personlige disposisjoner være i strid med selskapsinteressene, og straffes som økonomisk utroskap (se Rt. 1994 s. 1002 der aksjeselskapet kun hadde én eier).

Denne straffebestemmelsen kan også anvendes i situasjoner der foretakets eiendeler selges til underpris, og i situasjoner der selskapets midler ikke forvaltes i samsvar med selskapets interesse. Det å ta opp lån med skyhøy rente i det grå lånemarkedet eller foreta svært spekulative investeringer med selskapets midler, kan derfor representere en form for økonomisk utroskap overfor selskapet.

Bestemmelsen om økonomisk utroskap kan også anvendes i situasjoner

der innehaveren benytter aksjeselskapets bankkonto eller kredittkort til å betale for personlige kostnader. I slike situasjoner kan innehaveren også mistenkes for underslag fra aksjeselskapet (straffeloven §§ 324 - 326). Rettslig sett er et aksjeselskap en annen enn aksjonærene. Aksjonærens rettsstridige uttak av midler fra selskapet på andre måter enn nevnt her, kan også være straffbart som underslag (Rt. 2003 s. 1112).

Brudd på regnskaps- og bokføringsloven

Det er ikke uvanlig at bedriftslederen i et mindre foretak, som opplever økonomisk krise og ikke lenger kan betale inngående fakturaer ved forfall, lar være å sørge for ajourføring av bokføringen. Det kan være flere grunner til det. Mangel på ajourføring av regnskapet kan skjule eller tilrettelegge for skatte- eller avgiftsunndragelser, bedrageri, konkurranselovbrudd, forbrytelser i gjeldsforhold eller andre former for økonomisk kriminalitet. Brudd på regnskapsloven og bokføringsloven er straffbart etter straffeloven §§ 392 og 393. Handlingene eller unnlatselsene er straffbare også når de er begått med uaktsomhet (straffeloven § 394).

Manglende betaling av forskuddstrekk

For revisor kan manglende etterlevelse av reglene om håndtering av forskuddsskatt i lønn til ansatte (skattebetalingsloven), være en indikator på at foretaket befinner seg i en alvorlig økonomisk krise. Når det mangler tilstrekkelige midler til å betale ordinær lønn, kan innehaveren bli fristet til å betale nettolønn til de ansatte for at de ansatte skal bli i foretaket. Unnlatt gjennomføring av forskuddstrekk og skattetrekk, eller manglende oppbevaring av skattetrekkmidler på særskilt konto, er straffbart etter skattebetalingsloven § 18-1. Brudd på opplysningsplikten knyttet til innkreving av skatt eller avgift er straffbart etter skattebetalingsloven § 18-3.

Ledelsen i et selskapet venter ofte altfor lenge med å ta nødvendige grep for å holde kostnadene på et nivå som står i forhold til inntektene.

Revisors oppgaver og plikter i forhold til økonomisk kriminalitet og misligheter

Et av hovedformålene med lovfestet revisjon er å bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet (revisorloven § 9-1). Revisor skal identifisere risikoene for vesentlig feilinformasjon i regnskapet som kan skyldes misligheter, og utføre revisjonen med profesjonell skepsis, herunder være oppmerksom på muligheten for vesentlig feilinformasjon i årsregnskapet som skyldes misligheter. Revisor skal særlig utvise profesjonell skepsis ved vurdering av regnskapestimater knyttet til virkelige verdier, nedskrivninger av eiendeler, avsetninger, transaksjoner med nærstående parter og fremtidige kontantstrømmer av betydning for foretakets evne til fortsatt drift (revisorloven § 9-4).

Revisor kan uten hinder av taushetsplikt underrette politiet om forhold som gir grunn til mistanke om straffbar handling (revisorloven § 10-1, 2. ledd bokstav c).

Revisor har plikt til å rapportere til Enheten for Finansiell Etterretning (EFE) om mistenkelige forhold etter hvitvaskingsloven (hvitvaskingsloven § 26). Rapportering til Økokrim i god tro på bakgrunn av rapporteringsplikten i hvitvaskingsloven, er ikke brudd på taushetsplikten i revisorloven, og gir ikke grunnlag for erstatningsansvar eller straffansvar.

Risikoen knyttet til konkurs-kriminalitet

Betydningen av insolvenstidspunktet

Dersom foretaket er ute av stand til å betale inngående fakturaer etter hvert som de forfaller og dermed er illikvid, samtidig som selskapets gjeld er større enn eiendelene (insuffisiens), er det betydelig risiko for at selskapet er insolvent. Disposisjoner som fører til insolvens eller som foretas etter at foretaket har blitt insolvent, øker risikoen for brudd på straffebestemmelser om forbrytelser i gjeldsforhold (konkurskriminalitet).

Selv om innehaveren har unnlatt å ajourføre bokføringen, med den konsekvens at regnskapet ikke viser de røde tallene, fritar ikke den unnlatte bokføringen for straff. Innehaveren blir bedømt som om regnskapet var ajourført, selv om ajourføringen først skjer i ettertid. Det fremgår klart av straffelovens bestemmelse om formuesforringelse ved insolvensfare i straffeloven § 404.

Nedenfor nevner vi de mest sentrale bestemmelsene i straffeloven om forbrytelser i gjeldsforhold.

Drift for kreditorenes regning

Dersom foretaket er insolvent og går med tap, kan videre drift av foretaket være straffbart etter straffeloven § 407. Videre drift av et insolvent foretak er likevel ikke straffbart dersom det er gitt samtykke fra de fordringshaverne «som representerer en vesentlig del av fordringsmassen med hensyn til beløp og antall.»

Forfordeling av kreditorer

Innehaveren som innser at foretaket ikke vil klare seg gjennom de økonomiske vanskelighetene, kan ha motiv for å innrette seg med henblikk på oppstart eller videreføring av virksomheten under et nytt foretak. For å oppnå det, kan innehaveren ha motiv for å gjøre alt som er mulig for å beholde sitt gode forhold til sine største leverandører. Det kan føre til at innehaveren velger å innfri krav fra de største leverandørene, foran andre krav mot selskapet.

Betaling eller innfrielse av enkelte leverandørers krav til skade for andre fordringshavere, kan gi mistanke om kreditorbegunstigelse som kan være straffbar etter straffeloven § 402. Bestemmelsen

om kreditorbegunstigelse kan også få anvendelse på en rekke andre forhold der enkeltkreditorer tilgodeses på en måte som forringer andre kreditorenes dekningsutsikt.

Formuesforringelser før og etter insolvenstidspunktet

Uttak av verdier fra foretaket til innehaveren eller noen av innehaverens nærmeste, i en situasjon der foretaket har alvorlige økonomiske problemer, kan være straffbart (straffeloven § 404 – 406).

Usikret lån som gis fra foretaket til en låntaker med usikker betalingsevne, utdeling av uforsvarlig utbytte, ettergivelse av fordringer eller samtykker i at gjeld for noen av foretakets utestående fordringer overtas av en som har langt svakere økonomisk evne, er andre eksempler på formuesforringelser som kan være straffbare (NOU 1999:23 s. 78).

Etter tidspunktet for konkursåpning, kan handlingene som beskrevet over, være straffbare etter straffeloven § 408.

Boforringelse etter konkursåpning

Etter konkursåpning opphører som regel revisors oppgaver for foretaket. Revisor kan likevel ha nytte av å ha en viss oppmerksomhet om disposisjoner rett før konkursåpning eller i forbindelse med konkursåpning som endrer kreditorenes dekningsutsikter. Faktiske og rettslige disposisjoner (reelle eller proforma) som fører til at verdier som tilhører foretaket ikke blir tilgjengelig for kreditorene, er straffbar etter straffeloven § 408. Dette kan skje ved at innehaver hindrer at formuesgoder går til dekning av kreditorenes krav under konkursbehandlingen.

En annen form for boforringelse er der innehaveren uriktig oppgir at foretaket har forpliktelser, eller overdriver størrelsen av forpliktelsen. Det samme gjelder der innehaveren godtar en gjeldsforpliktelse som foretaket ikke er forpliktet til å dekke, eller gir uriktige opplysninger om når gjeldsforpliktelsen oppstod.

Løsning til kryssord på side 18

		VERDI- BEGREP	↻ N	ELEV, LÆR- LING	TYPE MAGI	POLSK KON- MUNE	↻ B	DAL- SIDE	RONER- TALL 100	↻ C											
		R	E	T	S	M	O	L	B	↻											
		STILNE, ROE	T	I	E	SITTE TIL HEST ELV I HYANTAR	R	I	SKOGS- DYR	G											
KJØRE- TØY ANTI- LOPE	T	R	I	K	K	"PÅ EN- ØYEN" BLAND- ING		E	O												
FOR- SIKRINGS- FORJ	↻ N	FØT- TØY	ELAN- SEILEN HINDU- HVISK GUPINNE	T		AVTI- VUP SKIVER, GREI		G	O	O	D	W	I	L	L	↑					
↻ K	A	S	K	O	RYPDE	R	E	DUNSTER ØSER	RUGGE	RONER- TALL 500	A	ROGN	E	G	G						
SELVAN- GIVELSE REIS- BLÅGG	↻ K	S	K	A	T	T	E	M	E	L	D	I	N	G	RONER- TALL 5	G					
↻ K	J	O	L	E	AGURK	A	S	I	E	INTER- VALL- ER	RITE, RABLE	ADANS HØSTRU	E	V	A						
POPUL- LÆRT	↻ O	IVERK- SETTING	I	M	P	L	E	M	E	N	T	E	R		RONER- TALL 50	L					
↻ I	N	BIBELSK PERSON	SINT	FN'S FØRSTE GEN- SEKR.	MYNT- ENHET	KJ. TEGN TINN	T	O	L	I	K	E	ØRSTED EN ARIN	O	E	KJ. TEGN JOD	I	↻	NISS- ONS- ØRG.	F	
UTREP- NING	↻ A	N	A	L	Y	S	E	R	I	N	G	MÅNE- FASE	N	E	↑						
DOVEN- ÅPEN RONER- TALL 10	↻ L	O	R	I	E	N															
↻ X	D	A	G	E	N	→	F	E	I	R	E	S	→	M	E	↑					